

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

II19 Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία Β΄

Ενότητα 9: Ο δρόμος προς το άσυλο: «Τρέλλα» και
δυτικές κοινωνίες, 1500-1800

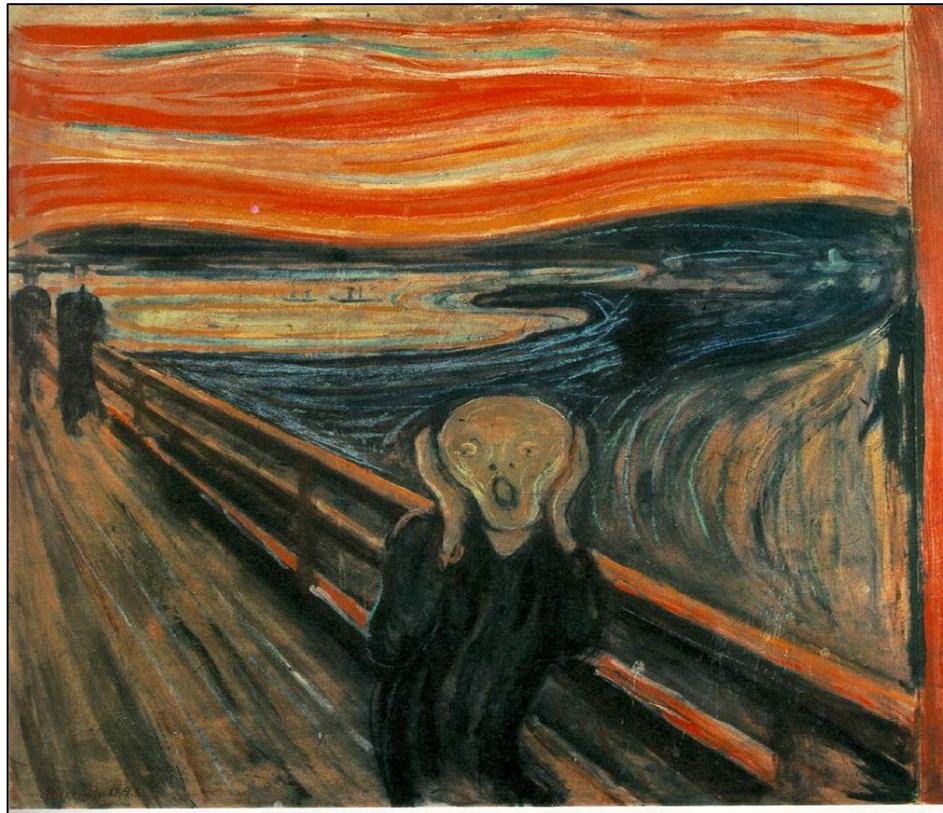
Κώστας Γαγανάκης

Φιλοσοφική Σχολή

Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας

Ο δρόμος προς το άσυλο: Τρέλα και δυτική κοινωνία, 1500 - 1800.

Εικόνα 1.

Εισαγωγή 1

- Μέχρι τα μέσα περίπου του 17^{ου} αιώνα, οι άνθρωποι με ψυχικές διαταραχές δεν αντιμετωπίζονταν σαν ξεχωριστή κατηγορία κοινωνικά παρεκκλινόντων, αλλά αποτελούσαν τμήμα του ευρύτερου περιθωριακού πληθυσμού των αρρώστων, ακλήρων και γενικότερα των ανίκανων να συντηρηθούν ατόμων. Επιπλέον, οι άποροι ψυχοπαθείς δεν αντιμετώπιζαν το ενδεχόμενο εγκλεισμού τους σε κάποιο ειδικά διαμορφωμένο χώρο ή γκέτο.
- Στα ευπορότερα στρώματα, άτομα με έκδηλα ψυχικά προβλήματα αντιμετωπίζονταν στα πλαίσια του στενού οικογενειακού τους περιβάλλοντος. Οι ψυχοπαθείς ζούσαν στη μεγάλη πλειοψηφία τους ελεύθερα στα πλαίσια των δυτικών κοινωνιών.

Εισαγωγή 2

- Έναν αιώνα αργότερα, η κατάσταση είχε αλλάξει δραματικά. Όσοι θεωρούνταν παρανοϊκοί, αντιμετωπίζονταν πλέον ως ειδική κατηγορία «προβληματικών ατόμων», σε απόλυτη απομόνωση από το κοινωνικό σώμα.
- Οι ψυχοπαθείς βρέθηκαν περιορισμένοι σε ειδικά διαμορφωμένα άσυλα, συχνά υπό κρατικό έλεγχο. Στα πλαίσια αυτού του νέου περιοριστικού περιβάλλοντος, η ψυχασθένεια αντιμετωπιζόταν ως ιατρικό πρόβλημα, το οποίο καλούνταν να αντιμετωπίσουν ειδικοί ιατροί με τον τίτλο «ιατροί των τρελών» (mad-doctors στην Αγγλία).

Εισαγωγή 3

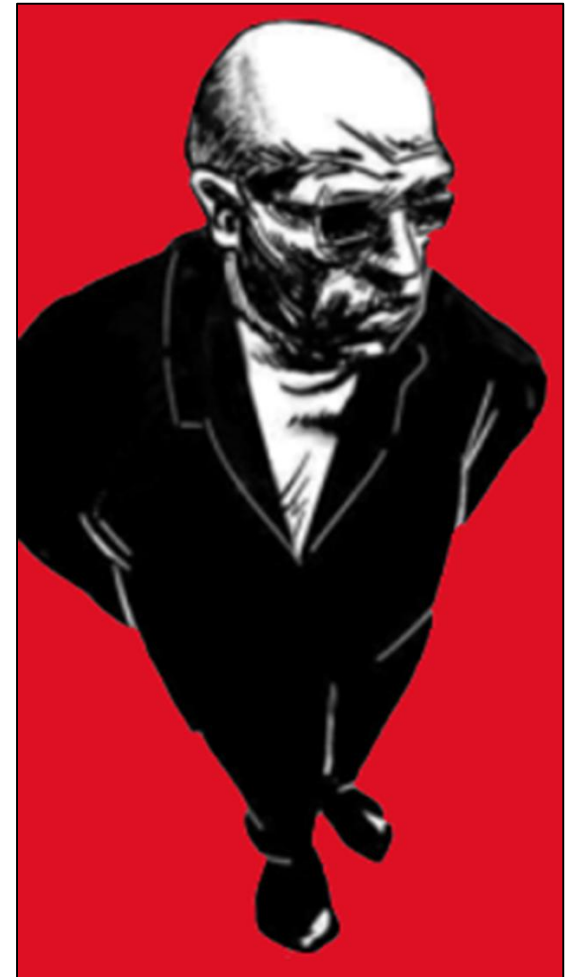
- Η παραδοσιακή ιστορική θεώρηση αυτών των αλλαγών στην αντιμετώπιση της τρέλας ως ασθένειας και των τρελών ως «ειδικών ασθενών» εμφορούνταν από την κλασική γραμμική αντίληψη, προτάσσοντας ως ερμηνεία τη σύζευξη, από τον 18^ο αιώνα και μετά, «δημιουργικών» δυνάμεων όπως ο ανθρωπισμός, η επιστημονική επανάσταση και η ανάληψη της ευθύνης περίθαλψης των ψυχικά ασθενών από τον νέο κρατικό μηχανισμό.
- Η ερμηνεία αυτή υπογράμμιζε το φιλανθρωπικό στοιχείο αυτών των μεταρρυθμίσεων, παρουσιάζοντας τελικά τις ανακατατάξεις στην αντιμετώπιση της τρέλας ως ασθένειας ως ακόμη μια ένδειξη της «προόδου της ανθρωπότητας».

Εισαγωγή 4

Εικόνα 2.

- Τομή στην ιστορική διερεύνηση της θεώρησης της τρέλας στις δυτικές κοινωνίες υπήρξε το έργο του Michel Foucault, Ιστορία της τρέλας στην κλασική εποχή (1963).

Εισαγωγή 5

- Σημαντικότερη συμβολή του έργου η ανάδειξη της τρέλας ως μεταβλητής κοινωνικής κατασκευής - έκφρασης της κάθε εποχής, καθώς και της ιστορίας της τρέλας ως αναπόσπαστου μέρους της ιστορίας της λογικής.

Εισαγωγή 6

- Κεντρικό γεγονός στην εξιστόρηση του Foucault αποτελεί ο «μεγάλος εγκλεισμός» των περιθωριακών πληθυσμών της Δύσης στη διάρκεια του 17^{ου} και του 18^{ου} αιώνα.
- Ο περιορισμός των περιθωριακών κατοίκων των πόλεων σε ειδικά διαμορφωμένα αναμορφωτήρια συνιστούσε πρωτοφανές όσο και μαζικό φαινόμενο και συνδεόταν με μια νέα κοινωνική αντίληψη της περιθωριακότητας.
- Σε μια έντονα ορθολογιστική εποχή, η τρέλα αποτελούσε μια από τις εκδηλώσεις της «αλογίας» (déraison), του συνόλου δηλαδή των κοινωνικά προκλητικών εκδηλώσεων και ενεργειών.

Εισαγωγή 7

- Πίσω από τη νέα αυτή αντίληψη υπέβασκε μια νέα ηθική της εργασίας, με έντονες τις επιρροές τόσο του Καλβινισμού όσο και του Διαφωτισμού. Η τρέλα ποινικοποιήθηκε επειδή καλλιεργούσε την οκνηρία και η τελευταία αποτελούσε στην ουσία μια μορφή ανταρσίας ενάντια στην πίστη.
- Η νέα καταξίωση της εργασίας - και η συνακόλουθη απαξίωση της οκνηρίας - κατέστησαν τους άνεργους ή «αργόσχολους» περιθωριακούς των πόλεων κοινωνικά προκλητικούς και τους οδήγησαν μαζικά στις φυλακές - κοινωνικά αναμορφωτήρια.

Εισαγωγή 8

- Πέρα από οποιεσδήποτε οικονομικές σκοπιμότητες, ο εγκλεισμός των περιθωριακών αποσκοπούσε στο να τους αφαιρέσει από την καθημερινότητα των «τίμια εργαζόμενων ανθρώπων».

Εισαγωγή 9

- Η καταδίκη της «αλογίας» στον τελευταίο αιώνα του ancien régime εμπειρείχε μια ριζική ανακατάταξη των ηθικών κατηγοριών: Πέρα από τους τρελούς, τα σωφρονιστικά ιδρύματα δέχθηκαν τους σεξουαλικά υπότροπους, τους ιερόσυλους και τους πολιτικά ελευθεριάζοντες (libertins). Κάθε μορφή αποκλίνουσας συμπεριφοράς αντιμετωπιζόταν ως άρνηση των αστικών αξιών: Οι πάσχοντες από αφροδίσια νοσήματα έπαψαν πλέον να θεωρούνται αθώα θύματα μιας νόσου, αλλά αντιμετωπιζόνταν ως κοινωνικά προκλητικοί. Η ομοφυλοφιλία κατατάχθηκε πλέον στα ειδικότερα εγκλήματα.

Εισαγωγή 10

- Πίσω από τη νέα ποινικοποίηση των σεξουαλικών ατοπημάτων, πίσω από την απόπειρα καταστολής της «αλογίας», βρισκόταν η ανάγκη προφύλαξης της αστικής οικογένειας.

Εισαγωγή 11

- **Foucault:** Η ιατρική προσέγγιση στην τρέλα αντλεί τις ρίζες της στη Δύση του Ύστερου Μεσαίωνα και αποτελεί πιθανά αραβική επιρροή. Πλειάδα ιδρυμάτων ασχολούνταν αποκλειστικά με την περίθαλψη των τρελών. Αυτό που συνιστά διαφοροποίηση στην εποχή του κλασικισμού είναι το γεγονός ότι οι τρελοί καθίστανται δυσκολότερα διακριτοί και «συγχωνεύονται» στη μεγάλη μάζα των «παραλογιζόμενων» (κοινωνικά παρεκκλινόντων).

Εισαγωγή 12

- Ιδρύματα που είχαν ιδρυθεί για την περίθαλψη των τρελών, όπως το αγγλικό Bethlem, εξελίχθηκαν βαθμιαία σε κοινά αναμορφωτήρια στη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα. Η τρέλα εξακολουθούσε να αντιμετωπίζεται ιατρικά σε πολλά από αυτά τα ιδρύματα, ωστόσο κυρίαρχο στοιχείο της εποχής ήταν ο εγκλεισμός.

Εισαγωγή 13

- Στην «εποχή του μεγάλου εγκλεισμού» η τρέλα εξακολουθούσε να συλλαμβάνεται κατά βάση ως διαταραχή της βούλησης - όπως και κάθε μορφή παραλογισμού. Υπόγεια σύνδεση της τρέλας με το κακό, ηθική θεμελίωσή της.
- Στο χώρο όμως των εκδηλώσεων της «αλογίας», η τρέλα κατείχε μια ειδική θέση. Αφορμώμενος από την εκπληκτική πρακτική των αρχών του 18^{ου} αιώνα να εκθέτουν δημόσια τους τρελούς (διάσημα φρενοκομεία – «ζωολογικοί κήποι» της εποχής ήταν το Bethlem στη Βρετανία και το Bicêtre στη Γαλλία), ο Foucault επισημαίνει πως, στα μάτια των δυτικών της εποχής του Διαφωτισμού, οι τρελοί ήταν άνθρωποι που είχαν υποβιβασθεί στο επίπεδο των ζώων, είχαν επιστρέψει στην κτηνώδη τους κατάσταση, απαρνούμενοι κάθε τι το ανθρώπινο στη φύση τους.

Η τρέλα ως ηθική έκπτωση, ως κτηνωδία 1

Εικόνα 3.

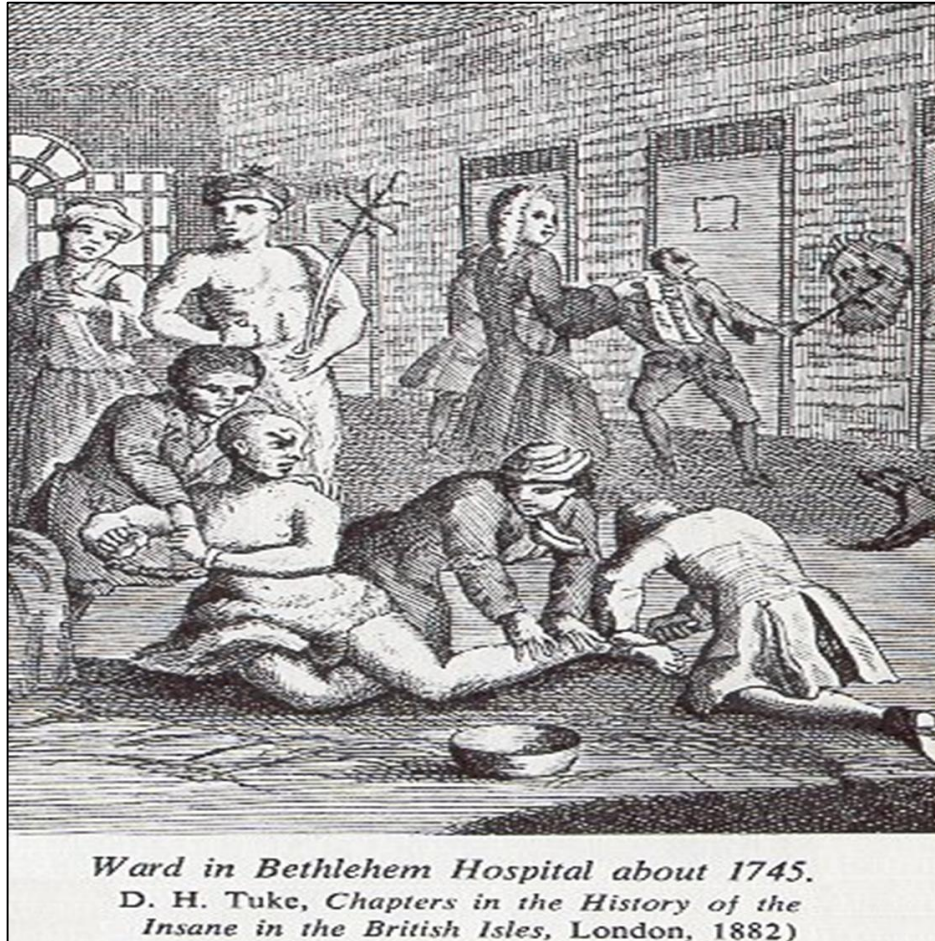
Εικόνα 4.

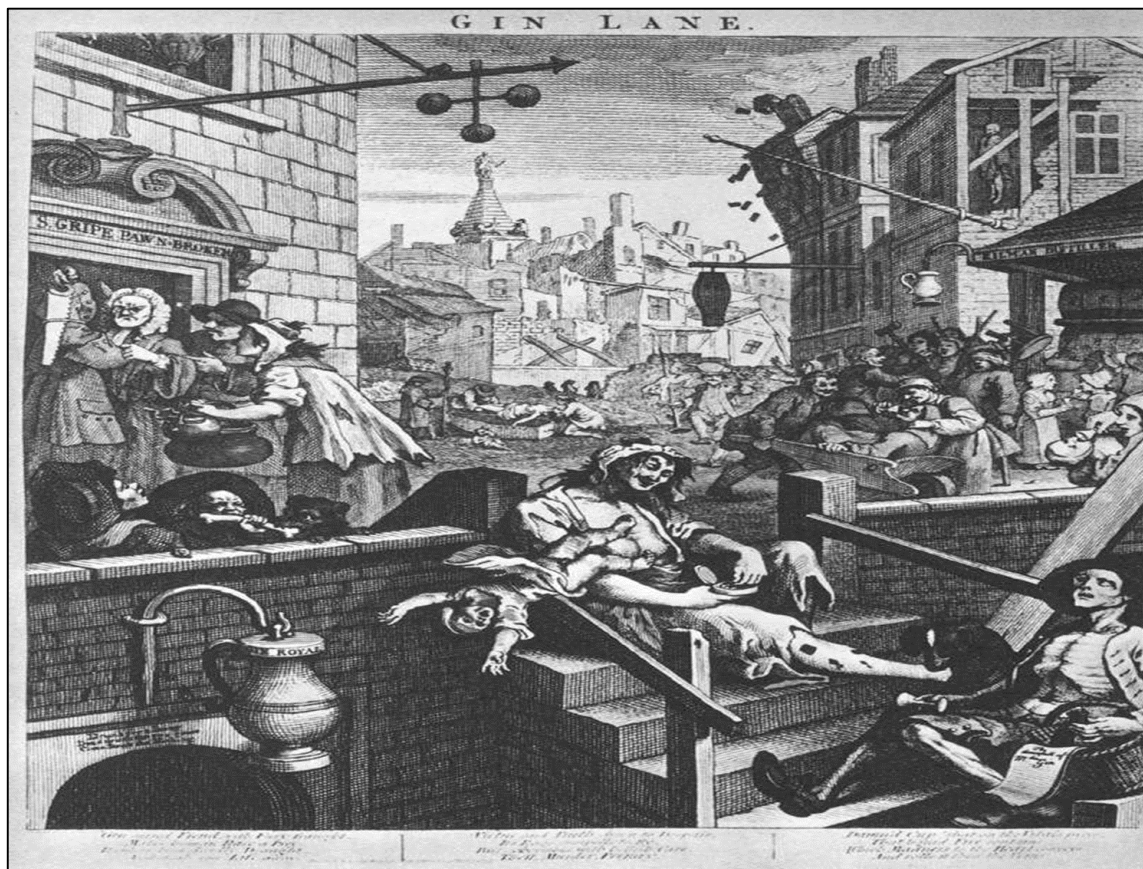
Εικόνα 5.

Εικόνα 6.

Εικόνα 7.

Η τρέλα ως ηθική έκπτωση, ως κτηνωδία 2

Εικόνα 8.

- Η τρέλα εξέφραζε την κτηνωδία και γι' αυτό είχε καταστεί αξιοθέατο στις κοινωνίες του 18^{ου} αιώνα. Μέσα από την έκθεση των τρελών στα μάτια του κοινού (τους δυστυχείς σιδηροδέσμιους τροφίμους του Bethlem υπολογίζεται ότι έβλεπαν περί τα 96.000 άτομα το χρόνο), ο Foucault διακρίνει τη νέα σύλληψη της τρέλας ως της έσχατης κατάπτωσης του ανθρώπινου είδους.

Η τρέλα ως ηθική έκπτωση, ως κτηνωδία 3

- Κεντρική θέση στη διερεύνηση του Foucault κατέχει τέλος η επισήμανση ότι η σύγχρονη ψυχιατρική προσέγγιση στα ψυχικά νοσήματα και ο θεσμός του ψυχιατρικού ασύλου έχουν ασυνείδητα στηριχθεί σε στοιχεία της «κλασικής θεώρησης της τρέλας».
- Πέρα από την παθολογική αντικειμενικότητα της τρέλας, την οποία προβάλλει στην ιστορική διαδρομή της η ψυχιατρική επιστήμη, η «τρέλα» εξακολουθεί κατά τον Foucault να ορίζεται με βάση «την ηθική του παραλογισμού και το σκάνδαλο της ανθρώπινης κτηνωδίας».

Άλλες προσεγγίσεις στην ιστορία της τρέλας: Τρέλα και δυτική κοινωνία, 15ος - 18ος αιώνας 1

Εικόνα 9.

Άλλες προσεγγίσεις στην ιστορία της τρέλας: Τρέλα και δυτική κοινωνία, 15ος - 18ος αιώνας 2

- Eric Midelfort: Ιστορική ανακρίβεια της φουκωικής εικόνας του “πλοίου των τρελών” (Narrenschiff), της υποτιθέμενης δηλαδή ελεύθερης περιφοράς των τρελών με ειδικά πλοία στον ποταμό Ρήνο κατά τη διάρκεια της Πρώιμης Νεότερης Περιόδου.
- Αμφισβήτηση του παραλληλισμού ανάμεσα στον εγκλεισμό των λεπρών στα λεπροκομεία του Μεσαίωνα και στον «μεγάλο εγκλεισμό» των τρελών του 18^{ου} αιώνα.

Άλλες προσεγγίσεις στην ιστορία της τρέλας: Τρέλα και δυτική κοινωνία, 15ος - 18ος αιώνας 3

- Ο Midelfort καταλήγει σε μια συνολική απόρριψη του έργου του Foucault, η οποία όμως στηρίζεται σε κρίσιμα σημεία σε μια βασική παρερμηνεία των διατυπώσεων του γάλλου στοχαστή.
- Eric Midelfort, “Madness and Civilization in Early Modern Europe”, B. C. Malament (επιμ.), *After the Reformation: Essays in Honor of J. H. Hexter*, University of Pennsylvania Press 1980, σ. 249, 254.

Άλλες προσεγγίσεις στην ιστορία της τρέλας: Τρέλα και δυτική κοινωνία, 15ος - 18ος αιώνας 4

- Eric Midelfort, *Mad Princes of Renaissance Germany*, Virginia University Press, 1994 : Περί τις τριάντα υποθέσεις διαγνωσμένων «τρελών», μελών της παραδοσιακής αριστοκρατίας, αλλά και δυναστικών οίκων της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, από τα τέλη του 15^{ου} έως τις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Βαθμιαία «ιατρικοποίηση» της τρέλας σε μια χρονική περίοδο αρκετά προγενέστερη από εκείνη που κατέδειξε ο Foucault.

Άλλες προσεγγίσεις στην ιστορία της τρέλας: Τρέλα και δυτική κοινωνία, 15ος - 18ος αιώνας 5

- Σημαντική δυσχέρεια στη μελέτη του Midelfort συνιστά η ευγενική καταγωγή των ασθενών του. Παράφρονες όπως ο Heinrich της Βυττεμβέργης ή ο Φρειδερίκος του Brandenburg-Ansbach τέθηκαν υπό επιτροπεία από τους συγγενείς τους, οι οποίοι θεώρησαν πως η τρέλα υψηλά ιστάμενων προσώπων έπρεπε να αντιμετωπίζεται από τους «βασιλικούς και όχι από ιατρικούς συμβούλους».

Άλλες προσεγγίσεις στην ιστορία της τρέλας: Τρέλα και δυτική κοινωνία, 15ος - 18ος αιώνας 6

- Ο εγκλεισμός των δύο ηγεμόνων εξυπηρετούσε συνεπώς πολιτικούς σχεδιασμούς και η μη αντιμετώπισή τους με ιατρικούς όρους δεν σήμαινε πως δεν αναγνωριζόταν η πάθησή τους.
- Πρακτική ενδογαμίας των αριστοκρατικών οίκων της περιόδου, γεγονός που πολλαπλασίαζε τις κληρονομικές νόσους και τις διανοητικές αναπηρίες (ένα από τα δύο βασικά οικογενειακά δένδρα που εξετάζει ο Midelfort προερχόταν από τον άτυχο γάμο του Φιλίππου του Ωραίου με την Ιωάννα «την Τρελή» της Ισπανίας).

Άλλες προσεγγίσεις στην ιστορία της τρέλας: Τρέλα και δυτική κοινωνία, 15ος - 18ος αιώνας 7

- Η επίκληση της ιατρικής συνδρομής σε μεταγενέστερες περιπτώσεις οδήγησε σε πληθώρα διαγνώσεων και θεραπευτικών αγωγών: Ο Φίλιππος του Mecklenburg - ο οποίος είχε δεχθεί χτύπημα στο πλευρό του προσώπου σε διαγωνισμό κονταρομαχίας και που θα μπορούσε να διαγνωσθεί στον 20^ο αιώνα ως καταθλιπτικός, χαρακτηρίστηκε από «μελαγχολικός», «χολερικός-φλεγματικός», έως και «ερωτοχτυπημένος», ενώ του συνεστήθη να τρώει ορτύκια και να αποφεύγει τα υδρόβια πουλιά, να εισπνεύσει φύλλα δάφνης και σειρά άλλων θεραπευτικών μέτρων.
- Ο Midelfort επισημαίνει πως οι ιατροί του γερμανού ηγεμόνα αγνόησαν παντελώς το τραύμα που είχε δεχθεί στην κονταρομαχία.

Άλλες προσεγγίσεις στην ιστορία της τρέλας: Τρέλα και δυτική κοινωνία, 15ος - 18ος αιώνας 8

- Η διαμάχη στους ιατρικούς κύκλους ανάμεσα στους οπαδούς του Γαληνού και του Παράκελσου, είχε άμεσο αντίκτυπο στη θεραπεία του Albrecht της Πρωσίας, πάσχοντος από παρανοειδή διαταραχή προσωπικότητας.
- Οι οπαδοί του Παράκελσου πρότειναν βοτανοθεραπεία, οι «ορθόδοξοι» αντιπρότειναν θεραπεία με ελλέβορο, lapis-lazulis, μοσχαρίσιο συκώτι.
- Προτάσεις για χειρουργική επέμβαση στο κρανίο του ασθενούς.
- Φατριασμοί και αλληλοκατηγορίες μεταξύ των θεραπόντων, ενώ όταν απέτυχε και η ύστατη απόπειρα θεραπείας, η πάθηση του Albrecht αποδόθηκε στη Θεία Δίκη, σαν τιμωρία για τη βλασφημία, τη ματαιοδοξία, την ανηθικότητα και τη ροπή του προς τον Καλβινισμό.

Άλλες προσεγγίσεις στην ιστορία της τρέλας: Τρέλα και δυτική κοινωνία, 15ος - 18ος αιώνας 9

- Η περίπτωση του πρώσου ηγεμόνα, όπως και οι μεταγενέστερες του αυτοκράτορα Rudolf και του νόθου υιού του Don Julius της Αυστρίας πιστοποιούν ότι στη διάρκεια του 16ου αιώνα, η ιατρική δεν θεωρούνταν ακόμη ολότελα επαρκής στη αντιμετώπιση της τρέλας. Όταν η ευρηματικότητα του ιατρού θεραπευτή εξαντλούνταν, παρενέβαινε ο εξομολογητής ή ο εκκλησιαστικός εξορκιστής.

Θρησκεία και ιατρική στην αντιμετώπιση της τρέλας 1

Εικόνα 10.

Θρησκεία και ιατρική στην αντιμετώπιση της τρέλας 2

- Lawrence Stone, “Madness”, The Past and the Present Revisited, Routledge & Kegan Paul, 1987, σ.268-294.
- Ο Stone εμμένει στο φιλανθρωπικό ιδεώδες που εισήγαγε ο Διαφωτισμός στις δυτικές κοινωνίες, υπογραμμίζοντας την υποχώρηση της βαρβαρότητας σε ζωτικούς τομείς, όπως το ποινικό δίκαιο και η αντιμετώπιση των περιθωριακών πληθυσμών, όπως και ιδιαίτερα την αναδυόμενη νέα ιατρική αντιμετώπιση της τρέλας.

Θρησκεία και ιατρική στην αντιμετώπιση της τρέλας 3

- Ειδικά για τον εγκλεισμό των ψυχοπαθών, επισημαίνει ότι τουλάχιστον στην Αγγλία αυτός δεν υπήρξε προϊόν μιας συνομωσίας του ψυχιατρικού επαγγέλματος, αλλά αποτέλεσμα ιδιωτικής πρωτοβουλίας στην ικανοποίηση μιας έκδηλης κοινωνικής ανάγκης.
- Τα ιδιωτικά φρενοκομεία των αρχών του 18^{ου} αιώνα και τα τεράστια δημόσια άσυλα των αρχών του 19^{ου} προσπαθούσαν να ανταποκριθούν στις νέες κοινωνικές επιταγές για μια ανθρώπινη περίθαλψη των τρελών με δαπάνες είτε των συγγενών τους, είτε της κοινότητας (τοπικά τέλη), είτε του κράτους.

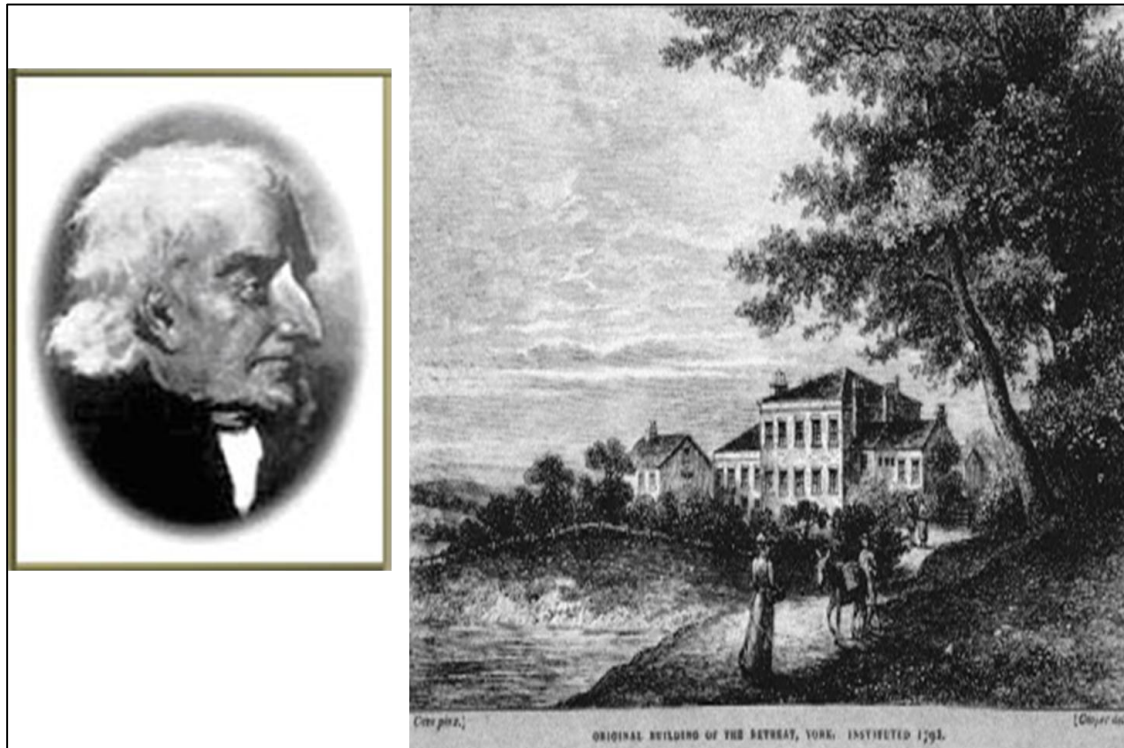
Η νέα, ανθρωπιστική προσέγγιση στην τρέλα. Ο Pinel απελευθερώνει από τα δεσμά τους τους τρελούς

Εικόνα 11.

Ο William Tuke και το ησυχαστήριο του York

Εικόνα 12.

Θρησκεία και ιατρική στην αντιμετώπιση της τρέλας 4

- Μεταβολές στην κοινωνική σύλληψη και αντιμετώπιση της τρέλας, εξελισσόμενες απόψεις αναφορικά με τη σχέση νου/σώματος, αλλαγές στις θρησκευτικές αντιλήψεις και κυρίως στη μεταφυσική σύλληψη της ανθρώπινης ζωής.
- P. D. Walker, *Unclean Spirits: Possession and Exorcism in France and England in the Late Sixteenth and Early Seventeenth Centuries*, Scholar Press, 1981.

Θρησκεία και ιατρική στην αντιμετώπιση της τρέλας 5

- Ο δαιμονισμός, (παραληρηματικός λόγος, γνώση κρυμμένων μυστικών, αιφνίδια απόκτηση υπεράνθρωπης δύναμης και τρόμος απέναντι στη Θεία λειτουργία ή στην παρουσία ιερών αντικειμένων), ένα είδος τρέλας που ήταν δυνατό να αντιμετωπισθεί μόνο με την προσφυγή σε μαγικά μέσα, όπως η τελετή του εξορκισμού της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.

Θρησκεία και ιατρική στην αντιμετώπιση της τρέλας 6

- Στις προτεσταντικές κοινωνίες, όπου η δύναμη του εξορκισμού είχε ατονήσει, οι αρχές στράφηκαν στους «ειδικούς» του ιατρικού χώρου, οι οποίοι και πάλι επιβεβαίωναν τη δαιμονική παρουσία, δίχως ωστόσο να μπορούν να προσφέρουν τη «θεραπευτική αγωγή» των Καθολικών.
- Εντοπισμός των υπεύθυνων «μάγων» και εκτέλεσή τους στην πυρά.

Θρησκεία και ιατρική στην αντιμετώπιση της τρέλας 7

- Ωστόσο, σταδιακά, η πίστη στο δαιμονισμό, όπως και γενικότερα στη μαγεία, άρχισαν να υποχωρούν τόσο στις προτεσταντικές, όσο και στις καθολικές κοινωνίες. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις συγγραφέων που προσέγγιζαν πλέον το φαινόμενο του δαιμονισμού ως ένα «γυναικείο παιχνίδι», μια επινόηση στα πλαίσια της προσπάθειας του γυναικείου φύλου να αποκτήσει μια κεντρική θέση στην ανθρώπινη καθημερινότητα.

Η παράδοση της “θρησκευτικής τρέλας” στο χριστιανισμό.

- Χριστιανική γραμματεία: αναφορές σε εκστασιασμούς και καταστάσεις παραληρηματικής εκφοράς λόγου - ή και προφητικών δηλώσεων - υπό την άμεση επήρεια του Θείου Πνεύματος. Η ίδια η εικόνα του τρελού παρέπεμπε στο μεσαιωνικό πρότυπο της βιβλικής αγνότητας. Αντίστοιχα, η δυτική χριστιανική παράδοση σε όλες τις δογματικές της αποχρώσεις πίστευε το ίδιο βαθιά και στην παρουσία της «κακής, διαμονικής τρέλας», συνήθως συνδεδεμένης με την ακόλαστη, αχαλίνωτη και βλάσφημη συμπεριφορά.

Η παράδοση της “θρησκευτικής τρέλας” στο χριστιανισμό 1

- Μεγάλη προσοχή δινόταν όμως και σε περιπτώσεις ηθικής εξαπάτησης των πιστών από το σατανά, «εκστασιασμένων» χριστιανών, που στην πραγματικότητα βρίσκονταν υπό δαιμονική επιρροή. Η γραμματεία και των δύο θρησκευτικών στρατοπέδων έκανε πολλαπλές αναφορές στην τραγική πάλη αυτών των γνήσια θρησκευόμενων ατόμων ενάντια στις δαιμονικές δυνάμεις και τους πειρασμούς.

Η παράδοση της “θρησκευτικής τρέλας” στο χριστιανισμό 2

- Roy Porter, A Social History of Madness - Stories of the Insane, Phoenix, 1987. Δύο περιπτώσεις «θρησκευτικής τρέλας» του 17^{ου} αιώνα, καταγραμμένες από τους ίδιους τους πάσχοντες.
- Γερμανός ρωμαιοκαθολικός Christoph Heitzmann.
- Συμβόλαιο με το διάβολο, σε στιγμή αδυναμίας σε νεαρή ηλικία. Πρώτη ομολογία στις εκκλησιαστικές αρχές, ο Heitzmann καταφεύγει το 1677 στο μοναστήρι της Παρθένου Μαρίας (Mariazell) στην Κάτω Αυστρία. Τρεις ημέρες εξορκισμού και ακατάπαυστης προσευχής, ακυρώνεται το συμβόλαιο, λύτρωση.

Η παράδοση της “Θρησκευτικής τρέλας” στο χριστιανισμό 3

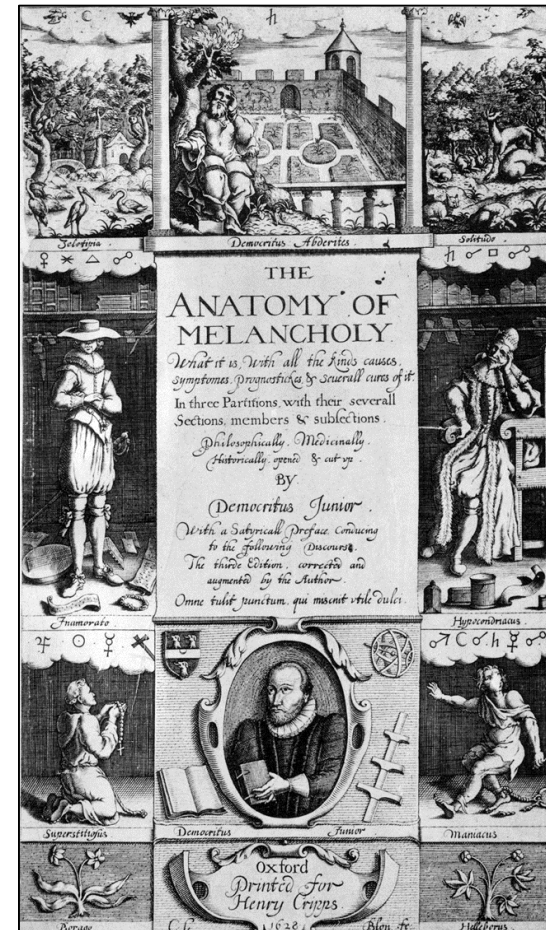
- Επανεμφάνιση δαιμονικών επισκέψεων, ο Haitzmann ξαναπροσφεύγει στο αυστριακό μοναστήρι, ομολογεί και δεύτερο συμβόλαιο με το διάβολο.
- Εξορκισμός με επιτυχή αποτελέσματα. Λυτρωμένος ο Haitzmann παρέμεινε στο μοναστήρι ως αδελφός Χρυσόστομος, μέχρι το θάνατό του το 1700. Δεν ξαναπαραπονέθηκε για σατανικές επισκέψεις, παρά μόνον όταν βρισκόταν υπό την επήρεια της μέθης.

Η παράδοση της “θρησκευτικής τρέλας” στο χριστιανισμό 4

- Ο Haitzmann υπέφερε από θρησκευτική «μελαγχολία», όπως την είχε διαγνώσει ο σύγχρονος του Άγγλος Robert Burton στην πραγματεία του Η Ανατομία της Μελαγχολίας (1621).
- Τρεις αιώνες αργότερα, η κρατούσα αντίληψη στις δυτικές κοινωνίες θα χαρακτήριζε τον Haitzmann κλασική περίπτωση νευρωτικού ασθενούς.

Εικόνα 13.

Η παράδοση της “θρησκευτικής τρέλας” στο χριστιανισμό 5

- Σύγχρονος του Haitzmann, ο άγγλος πουριτανός George Trosse συνέγραψε στη διετία 1692-93 την πνευματική του αυτοβιογραφία στα πρότυπα της κρατούσας πουριτανικής αυτογνωσίας. Πουριτανική ιστορία «αμαρτίας και λύτρωσης».
- Ξεπερνώντας την κλασική ομολογία της αμαρτίας, η κρίση ηθικής του Trosse είχε προσλάβει διαστάσεις παρανοϊκής κρίσης.

Η παράδοση της “θρησκευτικής τρέλας” στο χριστιανισμό 6

- Νεότητα παραδομένη στην ασωτία, με ιδιαίτερες εκφράσεις τη σχεδόν μόνιμη μέθη και την αχαλίνωτη σεξουαλική συμπεριφορά.
- Η περίοδος της ακολασίας διακόπηκε απότομα με την εμφάνιση φωνών, οι οποίες καλούσαν τον Trosse να ταπεινωθεί μπροστά στον Ύψιστο και να μετανοήσει. Αβέβαιος σχετικά με την προέλευση των φωνών, και κάτω από το βάρος των ατοπημάτων του, ο Trosse βίωσε μια ιδιαίτερα βίαιη ψυχολογική σύγκρουση. Βέβαιος για την καταδίκη του, προσπάθησε απελπισμένα να «τιμωρήσει τον Θεό», απόφαση που τον έσπρωξε βαθύτερα σε μια κατάσταση πλήρους παράνοιας.

Η παράδοση της “θρησκευτικής τρέλας” στο χριστιανισμό 7

- Βίαιη προσαγωγή σε γιατρό του Glastonbury, ο οποίος συνέστησε προσωρινό εγκλεισμό στο ιδιωτικό του φρενοκομείο. Τις ημέρες του εγκλεισμού του - τις οποίες θεωρούσε κάθοδο στην κόλαση - ο Trosse βρήκε μοναδική παρηγοριά στη γυναίκα του γιατρού, η οποία του συμπαραστεκόταν προσευχόμενη μαζί του. Οι προσευχές και η βαθιά μετάνοια του αρρώστου είχαν αποτέλεσμα, και ο Trosse αφέθηκε να επιστρέψει στη γενέθλια του πόλη του Exeter.

Η παράδοση της “θρησκευτικής τρέλας” στο χριστιανισμό 8

- Σωτηρία βραχύβια. Επιστροφή στο ξέφρενο ακόλαστο τρόπο ζωής, με παράλληλες οξύτατες κρίσεις συνείδησης.
- Η πνευματική βοήθεια από πρεσβυτεριανό ιερωμένο δεν στάθηκε επαρκής, βίαιη προσαγωγή στο φρενοκομείο του Glastonbury, όπου οι φροντίδες του ιατρού «αποκατέστησαν την αυτοκυριαρχία και την ηρεμία του».
- Έπειτα από τη δεύτερη του θεραπεία, ο Trosse πίστευε πως η πίστη του ήταν επιφανειακή, «φαρισαϊκή».
- Τρίτος εγκλεισμός στο φρενοκομείο. Οι φροντίδες του ζεύγους των ιδιοκτητών συνετέλεσαν σε μια εμφανώς οριστική αποκατάσταση της ψυχικής του υγείας.

Η παράδοση της “θρησκευτικής τρέλας” στο χριστιανισμό 9

- Λυτρωμένος ο Trosse, σπούδασε θεολογία στην Οξφόρδη και πέρασε το υπόλοιπο μέρος της ζωής του ως πουριτανός ιερωμένος στην περιοχή του Exeter.
- Συνθέτοντας την αυτοβιογραφία του προς το τέλος της ζωής του, ο Trosse αντιμετώπισε με καθαρά θρησκευτικούς όρους την περίοδο της παράνοιάς του.
- Η βασιλεία του Θεού στηριζόταν στην αρμονία. η τρέλα συνιστούσε δαιμονική εισβολή στην ψυχή του πιστού, γεμίζοντας τον αμφιβολίες και στρέφοντας τον κατά του Δημιουργού του.

Η παράδοση της “θρησκευτικής τρέλας” στο χριστιανισμό 10

- Τέλος 17^{ου} αιώνα, παρακμή αυτών των αντιλήψεων για τη «θρησκευτική τρέλα».
- 18^{ος} αιώνας: εντεινόμενος σκεπτικισμός απέναντι σε παρόμοιες περιπτώσεις. Έμφαση στην ελεήμονα φύση του Δημιουργού. Τέτοιες ψυχολογικές κρίσεις παύουν να θεωρούνται δοκιμασίες της Θείας Πρόνοιας και αντιμετωπίζονται σαν περιπτώσεις αρρώστιας και διανοητικής διαταραχής. Οι «τρελοί του Θεού» ήταν πλέον αξιολύπητα άτομα τα οποία έχριζαν θεραπείας, ενώ οι εμπρηστικοί πουριτανοί ιεροκήρυκες προκάλεσαν την ανοιχτή καταδίκη των μορφωμένων στρωμάτων της αγγλικής κοινωνίας.

Τρελοί και Θεραπευτές 1

- M. McDonald, *Mystical Bedlam: Madness, Anxiety and Healing in Seventeenth-Century England*, CUP, 1981.
- Η περίπτωση του Richard Napier, διασημότερου ιατρικού και ψυχιατρικού θεραπευτή στην Αγγλία των αρχών του 17^{ου} αιώνα. Πηγές, οι λεπτομερείς σημειώσεις που κρατούσε ο Napier για τους ασθενείς του – 60.000 ιατρικές επισκέψεις στην περίοδο 1597 - 1634 - όσο και τα υπόλοιπα γραπτά του βρετανού αγγλικανού θεολόγου και ιερωμένου.

Τρελοί και Θεραπευτές 2

- Παράδοση των magi της Αναγέννησης.
- Θεραπευτής, αστρολόγος, μαθηματικός, αλχημιστής, πνευματιστής, οπαδός των μεγάλων διανοητικών παραδόσεων.
- Λεπτομερειακός καταγραφέας των παθών και των φοβιών ανθρώπων ενός μεγάλου κοινωνικού φάσματος (τα εξέταστρα που κυμαίνονταν από έξη έως και δεκαοκτώ πένες δεν συνιστούσαν δυσβάστακτο ποσό για τα ανώτερα τρία τέταρτα του πληθυσμού της περιοχής του Buckinghamshire, από όπου ο Napier αντλούσε την πλειοψηφία της πελατείας του).

Τρελοί και Θεραπευτές 3

- Από τη μελέτη του McDonald προκύπτει ότι, σε αντίθεση με τα ποσοστά του 20^{ού} αιώνα (ασθενείς στην πρωτοβάθμια περίθαλψη στη Βρετανία), μόλις το 5% των ασθενών του Napier μπορούν να χαρακτηρισθούν ως ψυχικά πάσχοντες.
- Περίπου τα δύο τρίτα αυτών των ασθενών ήταν γυναίκες, γεγονός που αποδίδονταν από τις ιατρικές θεωρίες της εποχής του Napier σε «οργανικά προβλήματα» του γυναικείου φύλου.

Τρελοί και Θεραπευτές 4

- Κατά δεύτερο λόγο, η μελέτη των ασθενών του Napier καταδεικνύει ότι η μελαγχολία, κατεξοχήν νόσος των ελίτ των αρχών του 17^{ου} αιώνα, έκανε έντονη την παρουσία της και στις χαμηλότερες κοινωνικές βαθμίδες.
- Πολλές ήταν οι γυναίκες που υπέφεραν από κατάθλιψη, εξαιτίας της καταπίεσης και του παραγκωνισμού τους από τις πατριαρχικές κοινωνίες της εποχής.
- Σημαντικότετος πρόξενος μελαγχολίας ήταν εξάλλου η οικονομική ανασφάλεια που έπληττε μεγάλα στρώματα του αγγλικού πληθυσμού.

Τρελοί και Θεραπευτές 5

- Πίσω από τις καταθλίψεις και τις κρίσεις μελαγχολίας κρυβόταν η αδυσώπητη πραγματικότητα της ζωής των ασθενέστερων οικονομικά στρωμάτων, τα αδιέξοδα, οι πικρίες, οι ερωτικές αντιζηλίες αλλά και οι ανταγωνισμοί των απλών ανθρώπων του 17^{ου} αιώνα:
- Το ένα τρίτο των ασθενών του Napier δήλωναν θύματα μαύρης μαγείας από γείτονα, επιβεβαιώνοντας τις διατυπώσεις των κοινωνικών ιστορικών σχετικά με την ένταση, το φόβο και τη βία που υπέβασκαν στις προβιομηχανικές αγροτικές κοινότητες.

Τρελοί και Θεραπευτές 6

- Ταξινόμηση των ασθενών του βρετανού θεραπευτή σε εκείνους που η ανεξέλεγκτη και ιδιαίτερα βίαιη φύση της νόσου, ή ο απόλυτος παραλογισμός, τους απέκλειαν από τη συμβίωση με τους συνανθρώπους τους, και εκείνους οι οποίοι έπασχαν από ψυχικές διαταραχές που κινούνταν στα όρια της κατάθλιψης (στον Napier, «μελαγχολικοί» ή «δύσθυμοι»).
- Ελάχιστος αριθμός των ασθενών του Napier χαρακτηρίζονταν ως «τρελοί», δηλαδή ως άτομα σε απόλυτη αδυναμία συμβίωσης με το κοινωνικό τους περιβάλλον.
- Αυτές οι περιπτώσεις ασθενών (20 στους 2.039 ασθενείς) κατέληγαν αλυσοδεμένοι στα δημόσια άσυλα όπως το Bedlam για να αποβάλλουν τη «ζωώδη προσωπικότητά» τους.

Τρελοί και Θεραπευτές 7

- Ωστόσο, οι άνθρωποι του 17^{ου} αιώνα μοιράζονταν με τον 20^ό την πεποίθηση πως δεν υπήρχε ριζικός διαχωρισμός ανάμεσα στη ψυχή και το σώμα και πως τα δύο βρίσκονταν σε σχέση μόνιμης αλληλεπίδρασης.

Η «ιατρικοποίηση» της τρέλας.

- Τέλος του 17^{ου}, 18^{ου} αιώνας: σταδιακή εδραίωση του ιατρικού μονοπωλίου στην αντιμετώπιση των ψυχικών νοσημάτων. «Αποδαιμονοποίηση» της τρέλας και ανάπτυξη της «επιστημονικής» ιατρικής, οδήγησαν τους ψυχικά ασθενείς στην αποκλειστική αρμοδιότητα των ιατρών.

Η «ιατρικοποίηση» της τρέλας 1

- Η αποτελεσματικότητα των θεραπευτικών πρακτικών της εποχής της Παλινόρθωσης (αλυσίδες, αφαιμάξεις, χορήγηση εμετικών, κ.λπ) παραμένει αμφισβητήσιμη, ωστόσο η εποχή της φυσικής φιλοσοφίας, του νεοκλασικισμού και της ορθολογιστικής θρησκείας αντιμετώπιζε πλέον τις μεθόδους του Napier και των ομολόγων του ως γραφικά απομεινάρια μιας «παράλογης» εποχής.

Η «ιατρικοποίηση» της τρέλας 2

- Η εδραίωση των «επαγγελματιών της υγείας» και ο πολλαπλασιασμός των ιδιωτικών φρενοκομείων στην Αγγλία του 18^{ου} αιώνα δεν οδήγησαν στη βελτίωση της διαβίωσης των εγκλείστων ψυχασθενών. Το 1774, ο Νόμος Περί Φρενοκομείων του Κοινοβουλίου αποσκοπούσε στο να καθιερώσει κάποια μορφή ελέγχου στα ιδιωτικά ιδρύματα, σαν αντίδραση στις πολλές και εμφανέστατες καταχρήσεις.
- Ο Foucault επιβεβαιώνεται στη διαπίστωση του McDonald πως, στη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, η πρακτική αντιμετώπισης των «επικίνδυνων τρελών» επεκτάθηκε και σε άλλες κατηγορίες ψυχικά ασθενών.

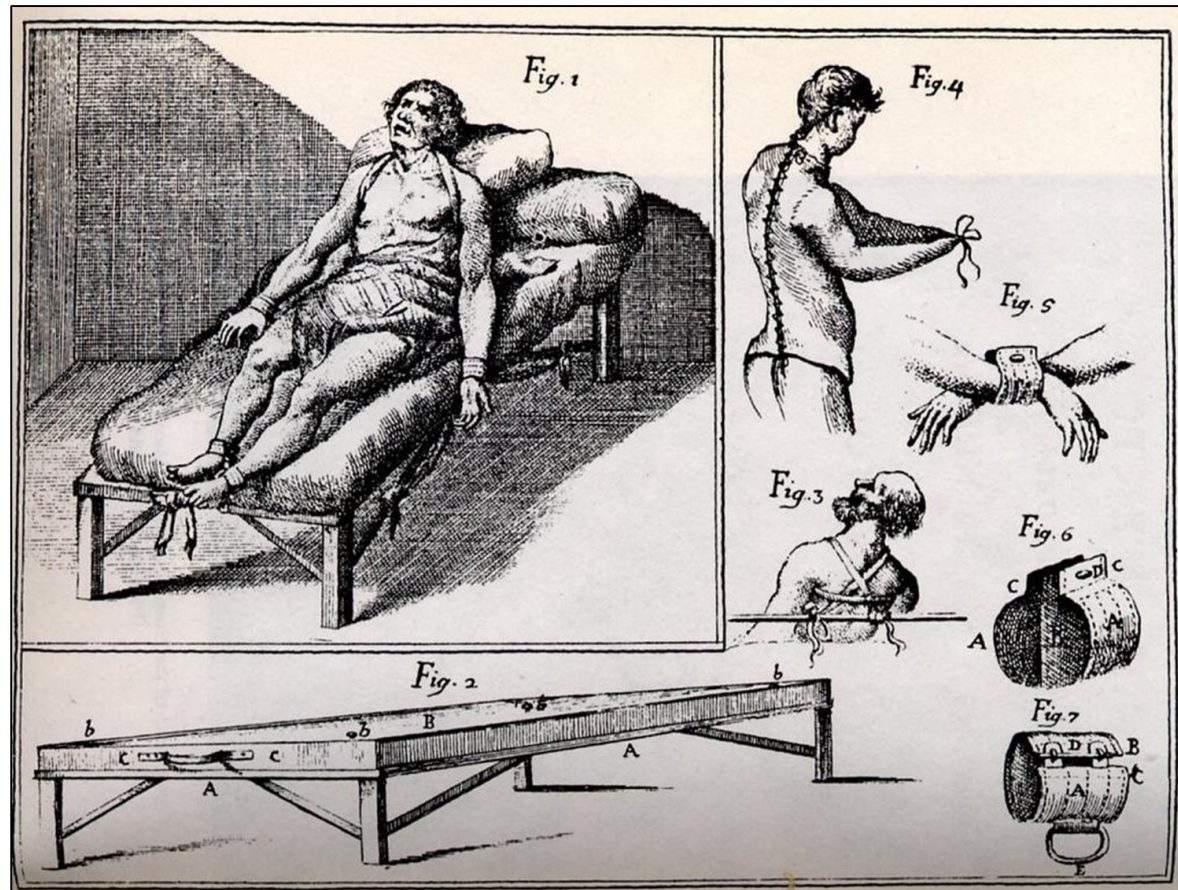

Η «ιατρικοποίηση» της τρέλας 3

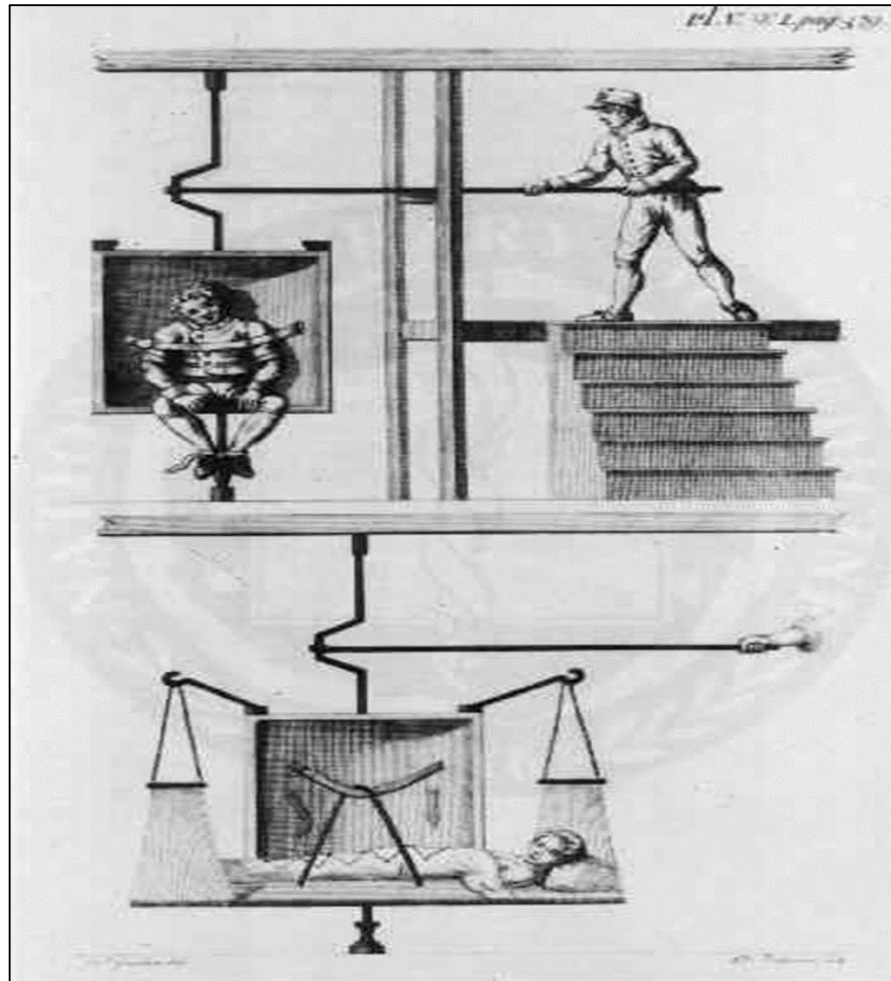
- Οι πολλές καταχρήσεις του συστήματος περίθαλψης των ψυχασθενών προκάλεσαν στον 19^ο αιώνα την αντίδραση της βικτωριανής κοινωνίας, η οποία απέδωσε ιδιαίτερη σημασία στην ορθή ψυχολογική αντιμετώπιση των ψυχασθενών, απορρίπτοντας τη φυσική τους χειραγώγηση και τον περιορισμό. Η επιτυχία της νέας αυτής προσέγγισης αποδείχθηκε ωστόσο εφήμερη, και τα βικτωριανά άσυλα του τέλους του 19^{ου} αιώνα είχαν επανέλθει στο καθεστώς του «μεγάλου εγκλεισμού» του 18^{ου}.

Εικόνα 14.

Εικόνα 15.

Εικόνα 16.

Η «ιατρικοποίηση» της τρέλας 4

- Andrew Scull, *The Most Solitary of Afflictions: Madness and Society in Britain, 1700 - 1900*, Yale University Press 1993.
- Τέσσερις εξελίξεις που συνέβαλλαν στη ριζική διαφοροποίηση των κοινωνιών της νεωτερικότητας από εκείνες της Πρώιμης Νεότερης Περιόδου στην τοποθέτηση και αντιμετώπιση του προβλήματος της τρέλας:
  1. Η έντονη παρεμβολή του κράτους και η εδραίωση ενός οργανωμένου και κεντρικά ελεγχόμενου μηχανισμού κοινωνικού ελέγχου,
  2. Η αντιμετώπιση των διαφόρων μορφών κοινωνικής παρέκκλισης σε ειδικά σχεδιασμένους θεσμούς, απομονωμένους χωροταξικά από την κοινότητα,

Η «ιατρικοποίηση» της τρέλας 5

3. Η προσεκτική και συστηματική διάκριση ανάμεσα στους διάφορους τύπους κοινωνικής παρέκκλισης και η συνακόλουθη εναπόθεση του καθενός στην επιστασία ενός σώματος ειδικών, με άμεσο παρεπόμενο.
  4. Την ανάδυση επαγγελματικών ή ημι- επαγγελματικών «οργανώσεων βοήθειας».
- Αποτέλεσμα των αλλαγών στην αντιμετώπιση της κοινωνικής παρέκκλισης υπήρξαν η διαφοροποίηση των ψυχοπαθών από τις άλλες κατηγορίες κοινωνικά προβληματικών ατόμων, η εδραίωση της ασυλοποίησης της τρέλας, διαδικασία υποκινούμενη από το κράτος, τέλος, η εμφάνιση του ψυχιατρικού επαγγέλματος.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 1

- Το τέλος του 16ου και οι αρχές του 17ου αιώνα βρήκαν στη Βρετανία ένα ισχυρό αποκεντρωμένο σύστημα αντιμετώπισης των απόρων και κοινωνικά περιθωριακών, με βασική μονάδα την ενορία (1662, Πράξη Περί Εγκατάστασης, η οποία «έδενε» τους απόρους με τις τοπικές τους ενορίες, απαγορεύοντας την εσωτερική μετανάστευση των περιθωριακών πληθυσμών).

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 2

- Στο εσωτερικό της κάθε ενορίας, οι ψυχοπαθείς συγκαταλέγονταν στους άξιους απόρους (μαζί με τους διανοητικά ή σωματικά ανάπηρους, τους υπέργηρους, τις γυναίκες και τα μικρά παιδιά) και το κόστος της συντήρησής τους βάρυνε συνήθως το ενοριακό ταμείο.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 3

- Στη διάρκεια του 17^{ου} αιώνα, ενισχύθηκε η τάση δημιουργίας ασύλων για τους απόρους και κοινωνικά περιθωριακούς, πάντοτε σε στενή σχέση με τις ενορίες. Οι χώροι αυτοί δεν έκαναν καμία διάκριση ανάμεσα στους τροφίμους τους, συνεπώς δεν προωθούσαν εξειδικευμένες θεραπευτικές πρακτικές, βασισμένες σε κάποιο διαγνωσμένο παθολογικό ή κοινωνιολογικό υπόβαθρο.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 4

- Στη διάρκεια του 18ου αιώνα, τα ήδη υπάρχοντα άσυλα και νοσοκομεία επεκτάθηκαν ή μετακόμισαν σε νέους, πιο άνετους χώρους, ενώ προστέθηκε σημαντικός αριθμός νοσοκομείων και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων: Στο διάστημα 1719 - 1751 στο Λονδίνο, επτά νέα νοσοκομεία προστέθηκαν στα τρία παλαιότερα (St.Bartholomew's, St.Thomas' και Bethlem).

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 5

- Αντίστοιχα νοσοκομειακά ιδρύματα εμφανίσθηκαν σε άλλες μεγάλες πόλεις όπως το Λίβερπουλ και το Μάντσεστερ, ενώ ραγδαίος ήταν ο πολλαπλασιασμός των πτωχοκομείων, χώρων καταναγκαστικής εργασίας και παραδειγματισμού των εγκλείστων επαιτών.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 6

- Εμφανίσθηκαν οι πρώτες μονάδες παροχής φροντίδας στους ψυχικά ασθενείς. Παράλληλα με τα κρατικά γενικά νοσοκομεία ιδρύθηκαν νοσοκομεία φιλανθρωπικών ενώσεων, τα οποία δέχονταν εκτός από τους απόρους ψυχοπαθείς και ασθενείς από τα εύπορα στρώματα: 1728, πτέρυγα των ανιάτων στο Νοσοκομείο Guy's του Λονδίνου, ίδρυση του Νοσοκομείου St.Luke's στο Λονδίνο το 1751.
- Scull: «συντελούσαν στη νομιμοποίηση του εγκλεισμού στα ιδρύματα ως απάντησης στα προβλήματα που δημιουργούσε η παρουσία ψυχικά διαταραγμένων ατόμων στην κοινότητα».

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 7

Εικόνα 17.

- Παράλληλη ίδρυση μικρών, ιδιωτικών φρενοκομείων, ειδικευμένων στην περίθαλψη χρονίων και ανίατων ψυχασθενών, προερχόμενων από ολόκληρο το αγγλικό κοινωνικό φάσμα του 18ου αιώνα. Η άνθηση του «εμπορίου της τρέλας» (Scull), δεν συνιστούσε κάποια απόπειρα ριζικής αντιμετώπισής της στα πλαίσια της ιατρικής επιστήμης.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 8

- Πρώτα απ' όλα, τα ιδιωτικά φρενοκομεία του 18ου αιώνα είχαν ως κίνητρο το κέρδος. Κολοσσιαίες περιουσίες που συσώρευσαν πρωτεργάτες της ιδιωτικής ασυλοποίησης της τρέλας, όπως ο William Battie, βασικός πρωταγωνιστής στην ίδρυση του Νοσοκομείου του St.Lukes και ιδιοκτήτης ιδιωτικών φρενοκομείων στο Λονδίνο, ο οποίος πεθαίνοντας άφησε μια περιουσία που προσέγγιζε τις 200.000 λίρες.
- Τα ιδιωτικά φρενοκομεία στόχευαν πρώτα απ' όλα στη σφοδρή επιθυμία των εύπορων στρωμάτων να απαλλαγούν από την ευθύνη συντήρησης των ψυχασθενών συγγενών τους.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 9

- Βασικά προπαγανδιστικά όπλα στη διαφημιστική τους εκστρατεία ήταν, πέρα από τις αμφιλεγόμενης αξίας διατριβές αντιμετώπισης των ψυχασθενών που εξέδιδαν οι ιδιοκτήτες τους, η έμφαση που έδιναν στη διακριτικότητα και στην τήρηση της ανωνυμίας των τροφίμων τους.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 10

- Χωροταξική συγκέντρωση σε συγκεκριμένες περιοχές - όπως το Chelsea στο Λονδίνο - επιδίωξη της μυστικότητας, πολλά από τα ιδιωτικά φρενοκομεία δημιουργούνταν από εργαζόμενους σε παλαιότερα και εδραιωμένα, οι οποίοι προχωρούσαν σε δικές τους ανταγωνιστικές επιχειρήσεις στον ίδιο χώρο.
- Ανομοιομορφία των μεθόδων αντιμετώπισης των αρρώστων, καθώς και των συνθηκών διαβίωσής τους. Τα περισσότερα φρενοκομεία εξαντλούσαν τη «θεραπευτική» τους αγωγή στον περιορισμό των τροφίμων.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 11

- Πολλά ήταν περιβόητα για τις βάρβαρες τους μεθόδους περιορισμού και «παραδειγματισμού» των τροφίμων τους (αλυσίδες, μαστίγωμα, καταναγκαστική νηστεία, απομόνωση, κλπ).
- Υπήρχαν ωστόσο και ορισμένα ιδιωτικά ιδρύματα, όπως το St.Albans του Nathaniel Cotton, τα οποία έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στην ανθρώπινη αντιμετώπιση των ψυχικών προβλημάτων των ασθενών τους.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 12

- Ασθενείς από τα εύπορα στρώματα αντιμετώπιζονταν σε ατομική βάση, ενώ οι φτωχοί ψυχασθενείς μαζικά.
- Απουσία κεντρικού σχεδιασμού αναφορικά με τους χώρους περίθαλψης των ασθενών.
- Κατά μέσο όρο, ένα ιδιωτικό φρενοκομείο της Αγγλίας του 18ου αιώνα δεν ξεπερνούσε τους δέκα τροφίμους.
- Κάλυπταν ένα μικρό μέρος του όλου προβλήματος της τρέλας στην αγγλική κοινωνία.
- Οι χώροι αυτοί αποτέλεσαν πεδία ζύμωσης των ψυχιατρικών πρακτικών του 19ου αιώνα, σχολεία των μελλοντικών επαγγελματιών της ψυχιατρικής περίθαλψης.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 13

- Όπως όμως και τα αντίστοιχα δημόσια ιδρύματα, και τα ιδιωτικά δεν συνιστούσαν μαζική πρόταση, ακόμη περισσότερο ριζική αντιμετώπιση του προβλήματος της τρέλας μέσα από τον «μεγάλο εγκλεισμό».
- Παρά την ανάπτυξη θεσμών περίθαλψης, η παροχή φροντίδας για τους ψυχασθενείς από τις ενορίες στην Αγγλία του 18ου αιώνα εξακολουθούσε στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων να στηρίζεται στην «κατ' οίκον» υποστήριξη.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 14

Η ιατρική αντιμετώπιση της τρέλας, 17ος - 18ος αιώνας:

- Η νέα ιατρική θεώρηση της τρέλας εξέφραζε την απομάκρυνση από υπερφυσικές αιτιολογήσεις και τη στροφή στην ανατομία και το αδενικό σύστημα του ανθρώπινου οργανισμού. Συνδύαζε την παραδοσιακή θεωρία των χυμών του ανθρώπινου σώματος με τις νέες, μηχανιστικές θεωρίες για τη λειτουργία του αδενικού και του νευρικού συστήματος.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 15

- Scull: οι ιατρικές γνωματεύσεις αυτού του είδους χαρακτηρίζονταν από μια σχεδόν ολοκληρωτική απουσία κλινικής παρατήρησης της πάθησης, γεγονός που αντανακλούσε την κοινωνική δυσφορία που εξακολουθούσε να προκαλεί η στενή επαφή με τους τρελούς.
- Ωστόσο, στη νέα ιατρική προσέγγιση εκδηλωνόταν ένα γνήσιο ενδιαφέρον για την επεξεργασία μιας ορθολογιστικής ανάλυσης των αιτίων της τρέλας.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 16

- Αρχικά, οι πρωτοπόροι της νέας ιατρικής προσέγγισης στην τρέλα στράφηκαν - για καθαρά κερδοσκοπικούς λόγους - στην αντιμετώπιση νευρολογικών διαταραχών, τις οποίες οι ίδιοι ανήγαγαν σε σοβαρά ψυχικά νοσήματα, επειδή τα «θύματά» τους προέρχονταν από τα ευπορότερα στρώματα της αστικής τάξης και της κτηματικής αριστοκρατίας:
- Η μελαγχολία, η υστερία, η υποχονδρίαση και συναφείς παθήσεις εκδηλώνονταν μόνο σε άτομα «κάποιας κοινωνικής (δηλαδή οικονομικής) και διανοητικής υπόστασης».

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 17

- Scull: Οι παθήσεις αυτές προσέλαβαν την ιδιότητα ταξικών χαρακτηριστικών. Με τη συναίνεση των ανώτερων τάξεων, βαθμιαία ένταξη της τρέλας στην αποκλειστική ζώνη των ιατρικών αρμοδιοτήτων.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 18

- Οι αρχές είχαν επιφορτίσει ιατρούς με την περίθαλψη των ψυχασθενών εγκλείστων του Bethlem από τα τέλη του 16ου αιώνα, ωστόσο η επαφή των ιατρών με τους ασθενείς τους σπάνια ξεπερνούσε τη μία εβδομαδιαία επίσκεψη.
- Κανείς ιατρός διευθυντής του Bethlem δεν είχε εξειδικευθεί στην αντιμετώπιση των ψυχικών νοσημάτων μέχρι τον ερχομό το 1728 του James Monro και της ιατρικής δυναστείας που αυτός ίδρυσε.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 19

- Η εδραίωση των Monro συνέπεσε με την ανάδυση νέων, εξειδικευμένων ιατρικών πρακτικών.
- Η προώθηση της «ιατρικοποίησης» της τρέλας στηρίχθηκε στον πολλαπλασιασμό μιας ειδικής, «επαγγελματικής» εργογραφίας από άλλους ιατρούς - ιδιοκτήτες ιδιωτικών φρενοκομείων.

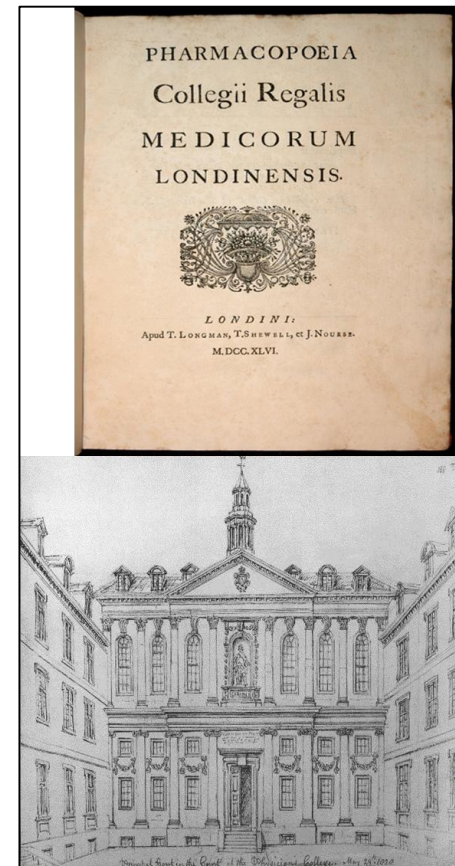

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 20

Εικόνα 18.

Ιατρικό επάγγελμα στην Αγγλία του 18ου αιώνα:

- Γενικοί ιατροί (physicians), κάτοχοι αναγνωρισμένου ιατρικού πτυχίου από πανεπιστημιακό ίδρυμα.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 21

- Χειρουργοί, κατώτεροι των γενικών ιατρών και εξακολουθούσαν να στηρίζονται ως κλάδος στο συντεχνιακό θεσμό της μαθητείας στο επάγγελμα.
- Φαρμακοποιοί (apothecaries), οι οποίοι και πάλι κυμαίνονταν από καθαρά πρακτικοί ή πτυχιούχοι ιατρικών σχολών.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 22

- Η ιατρική επιστήμη του 18ου δεν προχωρούσε στη διάγνωση συγκεκριμένων τύπων ασθενειών και στη συνακόλουθη πρόταση ειδικευμένων θεραπευτικών αγωγών, αλλά μάλλον κατείχε ένα «γενικό οπλοστάσιο», ικανό να ανταποκριθεί σε κάθε μορφή σωματικής δυσλειτουργίας.
- Προσήλωση στις θεραπευτικές ιδιότητες «ολιστικών» φαρμάκων και μεθόδων, όπως η χορήγηση καθαρτικών και εμετικών, οι αφαιμάξεις και τα διάφορα φαρμακευτικά παρασκευάσματα.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 23

- Ο ανθρώπινος οργανισμός - όπως και το σώμα και η ψυχή - αντιμετωπιζόταν ως αναπόσπαστο όλον, οι εκδηλώσεις εσωτερικής ανισορροπίας του οποίου εμφανίζονταν ως παθήσεις.
- Ο ιατρός έπρεπε να αποκαταστήσει την ισορροπία του ανθρώπινου σώματος, γεγονός που το πετύχαινε με τον έλεγχο των εκκρίσεων (αφαίμαξη, διούρηση, αφόδευση), αδιάψευστων μαρτύρων της εσωτερικής ισορροπίας του σώματος.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 24

- Οι ιατροί εμφανίσθηκαν ιδιαίτερα ενισχυμένοι απέναντι στους μη ιατρικούς θεραπευτές των ψυχικών νοσημάτων.
- «Τεχνογνωσία» της καταπολέμησης των νόσων του ανθρώπινου σώματος, συνεπώς και των ψυχικών παθήσεων.
- Οι επιστημονικές διατριβές των ιατρών - ιδιοκτητών φρενοκομείων κέρδισαν την κοινή γνώμη, παραμερίζοντας τους μη «ειδικούς» από το χώρο αντιμετώπισης της τρέλας.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 25

- Διάσημοι ιατροί (William Battie, πρόεδρος του Βασιλικού Κολλεγίου των Ιατρών), επικεφαλής φρενοκομείων ή κλινικών για τους ψυχικά νοσούντες, κερδίζοντας βαθμιαία την εμπιστοσύνη των ανώτερων τάξεων και κατόπιν της κοινής γνώμης.

Αλλαγές στην αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην αγγλική κοινωνία, 17ος - 18ος αιώνας: 26

- Η «τρέλα» του βασιλιά Γεωργίου Γ' συνετέλεσε εξάλλου στην «ιατρικοποίηση» των ψυχικών νοσημάτων. Ωστόσο, στα τέλη του 18ου αιώνα, οι ιατροί εξακολουθούσαν να αποτελούν μια αριθμητική μειοψηφία στο χώρο των «ειδικών της τρέλας».
- Η εδραίωση του γνωστικού όσο και του θεραπευτικού μονοπωλίου του ψυχιατρικού επαγγέλματος υπήρξε προϊόν επίπονων διεργασιών στη διάρκεια του 19ου αιώνα.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 1

- Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800
- Η προσήλωση του Διαφωτισμού στην αρχαιοελληνική λογική οδήγησε σταδιακά στην ποινικοποίηση και στον εξοβελισμό κάθε τι του ανορθολογικού από τις δυτικές κοινωνίες. Κάθε δοξασία και πρακτική που εμφανιζόταν πρωτόγονη, παιδαριώδης, ηλίθια και παράλογη άρχισε βαθμιαία να αντιμετωπίζεται ως τροχοπέδη στην πρόοδο της λογικής - και της ορθολογιστικής κοινωνίας - τελικά ως νάρκη στην πρόοδο της κοινωνίας και του κράτους.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 2

- Οι διανοητές του Διαφωτισμού εμφороούνταν από αισθήματα συμπόνοιας απέναντι στους παράφρονες συνανθρώπους τους, δεν έπαυαν ωστόσο να τους αντιμετωπίζουν ως ριζικά ξένους προς την οικεία τους κουλτούρα, ταυτίζοντάς τους ουσιαστικά με τους σκλάβους και τους αγρίους των αποικιών της Δύσης.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 3

- Από τα μέσα του 17ου αιώνα, επαναπροσδιορισμός της τρέλας στη χριστιανική σκέψη, απόρροια του αποτροπιασμού που είχαν προκαλέσει οι θρησκευτικοί πόλεμοι.
- Στην πορεία αποστασιοποίησης από τον θρησκευτικό φανατισμό του παρελθόντος, οι ευσεβείς χριστιανοί και οι ηγέτες των διαφόρων χριστιανικών δογμάτων αντιμετώπιζαν τη «θρησκευτική τρέλα» συνήθως σαν αποκύημα της φαντασίας φανατικών, ψυχολογικά διαταραγμένων ή και κοινών απατεώνων.
- Στο τέλος του 17ου αιώνα, ο John Locke υπογράμμισε τον ορθολογικό χαρακτήρα της χριστιανικής θρησκείας.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 3

- Η προσήλωση στον ορθολογικό χαρακτήρα της κοινωνίας εξέφραζε σε ιδεολογικό επίπεδο τον εντεινόμενο κρατικό συγκεντρωτισμό και την επέκταση της νέας οικονομίας της αγοράς (πλήρης στράτευση του εθνικού παραγωγικού δυναμικού της κάθε χώρας).
- Οι νέες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές απαιτήσεις βάθυναν αμετάκλητα το χάσμα ανάμεσα στα «ενταγμένα» και στα «απροσάρμοστα» μέλη της κοινωνίας.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 4

- Ο 18ος και 19ος αιώνας είδαν το ραγδαίο πολλαπλασιασμό των σχολείων, φυλακών, πτωχοκομείων, αναμορφωτηρίων και των ασύλων για τους τρελούς. ήταν η εποχή του «μεγάλου εγκλεισμού».
- Η φουκική θεώρηση απαιτεί εμφανώς διορθώσεις και προσαρμογή, δεν παύει ωστόσο να συλλαμβάνει σωστά τις κοινωνικο-ιδεολογικές διεργασίες που δρομολογήθηκαν με την αυγή της νεωτερικότητας.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 5

- Στην πρώτη φάση του μεγάλου εγκλεισμού, τα τρελά μέλη της δυτικής κοινωνίας - με εξαίρεση τους προερχόμενους από τα ευπορότερα στρώματα - αντιμετώπισαν άθλιες συνθήκες διαβίωσης και μια ιδιαίτερα βάνανυση συμπεριφορά, η οποία αντανakλούσε την πεποίθηση ότι οι τρελοί είχαν χάσει την ανθρωπινή τους υπόσταση και είχαν υποβιβασθεί στο επίπεδο των κτηνών.
- Η «κτηνωδία» των τρελών τροφίμων των ασύλων απαιτούσε ανάλογη «αναμορφωτική» συμπεριφορά από μέρους των φυλάκων.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 6

- Roy Porter: θα ήταν λάθος να χαρακτηρισθεί το κίνημα ιδρυματοποίησης των τρελών ως αποκλειστικά κατασταλτικό. Ο εγκλεισμός των τρελών θεωρητικά εξυπηρετούσε τόσο το δικό τους καλό όσο και το γενικότερο συμφέρον της «υγιούς» κοινωνίας.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 7

«Η γέννηση του ασύλου συνδέθηκε στενά με την εμφάνιση και εδραίωση μιας πρόσφατα συνειδητοποιημένης ομάδας ανθρώπων που ισχυρίζονταν πως κατείχαν συγκροτημένη γνώση στη θεραπεία των ψυχικών διαταραχών και που διεκδικούσαν το μονοπώλιο στη διάγνωση και στη θεραπευτική αντιμετώπισή τους»

Andrew Scull, *Masters of Bedlam. The Transformation of the mad-doctoring trade*, Princeton UP, 1996.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 8

- Από τα μέσα του 18ου αιώνα, η πολιτική του εγκλεισμού των τρελών συνδέθηκε με νέες αντιλήψεις για την περίθαλψη αλλά και την πιθανή θεραπεία τους. Ο εγκλεισμός των τρελών εξυπηρετούσε θεραπευτικές επιλογές, ενώ σταδιακά άρχισε να αντιμετωπίζεται το ενδεχόμενο της κοινωνικής επανένταξής τους.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 9

- Ο εγκλεισμός των τρελών δεν υπήρξε επινόηση της ψυχιατρικής. πρώτιστα εξέφρασε κοινωνικές αντιλήψεις, ενώ συνέβαλε στην εμφάνιση της ψυχιατρικής, γεμίζοντας τα πολυάριθμα άσυλα με πλήθος ασθενών. Η ψυχιατρική δεν θα μπορούσε να ανθίσει σε μαζική κλίμακα δίχως την ύπαρξη αυτών των χιλιάδων εγκλειστών.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 10

- Η ανάπτυξη του ιατρικού κλάδου που αργότερα ονομάσθηκε ψυχιατρική συνδέθηκε αρχικά με μια οργανική αντίληψη της τρέλας: Το οπλοστάσιο της νέας ειδικότητας περιείχε πλειάδα φαρμακευτικών αγωγών, σχεδιασμένων για την καταστολή των μανιακών, τη διέγερση των μελαγχολικών, ή απλά την αποβολή των τοξικών ουσιών μέσω της χορήγησης καθαρτικών ή εμετικών.
- Άλλες θεραπευτικές αγωγές περιλάμβαναν μεθόδους φυσικής και μηχανικής χειραγώγησης του ασθενούς, όπως ψυχρολουσίες, ηλεκτρικά σοκ και περιορισμό με χειροπέδες, ζουρλομανδύες, κ.α.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 11

- William Perfect, ιατρός και ιδιοκτήτης φρενοκομείου στην Αγγλία, τέλος 18ου αιώνα: γκάμα θεραπευτικών αγωγών, που κυμαίνονταν από τη χορήγηση οπίου έως και την απομόνωση του ασθενούς.
- Στόχος όλων αυτών των θεραπευτικών παρεμβάσεων ήταν η καταστολή της ταραχής του οργανισμού, έτσι ώστε να καταστεί το πνεύμα του ασθενούς δεκτικό στην επιχειρούμενη θεραπεία.

Ο Charcot και η υστερική του Salpêtrière

Εικόνα 19.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 12

- Ωστόσο, στη δύση του 18ου αιώνα, η απαισιοδοξία σχετικά με τις δυνατότητες θεραπείας της τρέλας είχε διαδεχθεί το αισιόδοξο κλίμα του 1780.
- Ο τεράστιος αριθμός των αθεράπευτων εγκλείστων των πολυάριθμων ψυχιατρικών ασύλων κατέστησε τη ψυχιατρική επιστήμη πιο πεσιμιστική αναφορικά με τις θεραπευτικές της δυνατότητες, ενώ επανέφερε αντιλήψεις της τρέλας ως σωματικής νόσου με πιθανή κληρονομικότητα.

Ο δρόμος προς το άσυλο, 1500-1800 13

- Έναν αιώνα μετά τη Γαλλική Επανάσταση, οι έρευνες και διαπιστώσεις των Emil Kraepelin και Eugen Bleuler σχετικά με τον κόσμο των σχιζοφρενών αντανακλούσαν τη νέα αυτή πεσιμιστική αντίληψη της ψυχιατρικής, αλλά και της δυτικής κοινωνίας.

Τέλος Ενότητας

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη εδώ. <http://eclass.uoa.gr/courses/ARCH100>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών 2014. Κώστας Γαγανάκης. «Μάθημα: ΙΙ19 Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία Β'. Ενότητα: Ο δρόμος προς το άσυλο: «Τρέλλα» και δυτικές κοινωνίες, 1500-1800». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/ARCH7>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (1/2)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 1: Η Κραυγή. Public domain. http://en.wikipedia.org/wiki/The_Scream

Εικόνα 2: Copyrighted.

Εικόνα 3: [William Hogarth's *A Rake's Progress*](#), depicting the world's oldest [psychiatric hospital](#), [Bethlem Hospital](#). Public domain. http://en.wikipedia.org/wiki/Insanity_in_English_law

Εικόνα 4: Casa de locos, Francisco Goya. Public domain. http://en.wikipedia.org/wiki/The_Madhouse

Εικόνα 5: William Hogarth, The Rake's Progress: the Rake in Bedlam, 1735. Public domain. <http://www.lewtonsite.com/-bedlam-1946.php>

Εικόνα 6: Copyrighted.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (2/2)

Εικόνα 7: Copyrighted.

Εικόνα 8: Copyrighted.

Εικόνα 9: Dulle Griet (Mad Meg) 1564. Copyrighted.

<http://www.gettyimages.com/detail/illustration/dulle-griet-1564-stock-graphic/55994455>

Εικόνα 10: Copyrighted.

Εικόνα 11: *Pinel at the Salpêtrière*. Pinel orders removal of chains from patients at Paris Asylum for insane women. Public domain.

http://en.wikipedia.org/wiki/Tony_Robert-Fleury

Εικόνα 12: Copyrighted.

Εικόνα 13: Front page of Anatomy of Melancholy. Public domain.

<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Aomelancholy.jpg>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (4/2)

Εικόνα 14: Copyrighted.

Εικόνα 15: Copyrighted.

Εικόνα 16: Old Bethlehem Hospital, London, c1714. Copyright: Heritage Image Partnership Ltd / Alamy. <http://www.alamy.com/image-details-popup.asp?imageid={3A32F003-ED93-484F-BD8B-98F5BDE687AA}>

Εικόνα 17: Oil portrait of William Battie by an unknown artist. Courtesy of the Royal College of Physicians. <http://www.twickenham-museum.org.uk/detail.asp?ContentID=271>

Εικόνα 18: Copyrighted.

Εικόνα 19: Une leçon clinique à la Salpêtrière. Public domain. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Charcot_blanche.jpg

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (6/2)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Πίνακες

